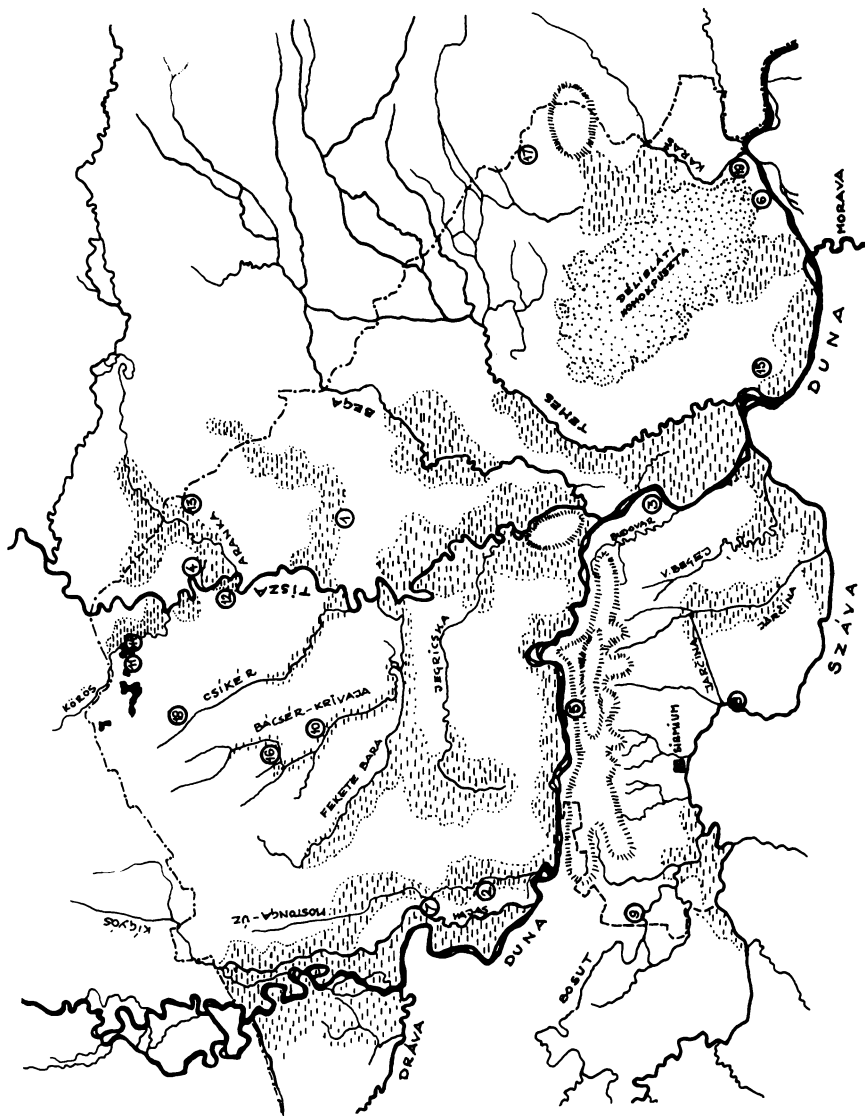

FÖLDRAJZI ÁTTEKINTÉS

Gyakran szokták mondani, hogy a Kárpát-medence – és magától értetődően vele együtt Vajdaság területe is – a történelem folyamán népek átjáróháza volt.

Ha nem is ez a teljes igazság, szembeűnő az a tény, hogy ez a terület mindig különleges szerepet töltött be Európában; ezt számtalan példával lehet alátámasztani. Kezdhetjük a neolitikummal, amikor a legkorábbi földművelő társadalmak délnyugati irányú terjeszkedésében tartományunk területe aktívan vett részt, majd folytathatjuk a bronzkorszakkal, amikor ismét fontos kulturális cserék és népmozgalmak színtere volt, megemlíthetjük azt is, hogy időszámításunk első ezredévében az Alföld előbb Attila népének, a hunok birodalmának a központja, később pedig a rendkívül népes avar törzsek szállásterülete volt; olyan terület, amelyet mind a hunok, mind az őket megelőző, illetve kísérő germán törzsek, mind pedig az avarok megfelelő hídfőnek, vagy inkább ugródeszkának tekintettek további, nyugati és déli irányba történő hódítási törekvéseik számára. Idevágó tény az is, hogy a népvándorlás viharában üressé vált Balkán-félszigetet elárasztó szlávok jelentős része is ezeken a területeken keresztül áramlott dél felé, többé-kevésbé valóra váltva azt, ami a hunoknak és az avaroknak csak szándékában volt.

Az ember társadalmi fejlődésének korai szakaszaiban feltétel nélküli függvénye volt az őt körülvevő természeti adottságoknak. A régészek ezért nagy figyelmet kell szentelnie a földrajzi tényezőknél. Ha tehát az előbbi nagyobb keretből

Vajdaság vízrajzi térképe a nagyobb mocsarakkal és fontosabb lelőhelyekkel:
 1. Aracs, 2. Bács, 3. Belegiš, 4. Csóka, 5. Dombó, 6. Dubovac, 7. Gombos,
 8. Gomolava, 9. Gradina, 10. Kishegyes, 11. Ludas, 12. Mákospart,
 13. Mokrin, 14. Nosza, 15. Starčevo, 16. Topolya, 17. Vatin, 18. Verušić,
 19. Zsidóvár

kinagyítjuk Vajdaságot, akkor a következőket szükséges elmondani:

Tartományunk fekvése igen kedvezőnek mondható, s ezt a régészeti leletek koncentrációjából is kiolvashatjuk. Három európai nagyságrendű folyó szeli át vagy határolja: a Duna, a Tisza és a Száva, de ezeken kívül még számos, a mi szemzögünkből jelentős kisebb folyócska és patakocska öntözi termékeny talaját. Ezek közül említsük meg a Bánátban a Temest, a Begát és a Maros természetes folytatásának tekinthető Arankát (régai nevéen Harangod), a Bácskában a Mosztongát (régai nevéen Uz), a Jegricskát, a Bácsér-Krivaját, a Köröst és végül a Szerémségben a Bosutot.

Régebben a folyóknak és az állóvizeknek pótolhatatlan szerep jutott az emberi társadalmak életében. Először, mert életkörülményeik mindenkor megkövetelték a vizet (ivóvíz, halászat stb.), másodsor, mert a vizek nélkülözhetetlen közegei voltak a közlekedésnek, különösképpen azokban az időszakokban, amikor az egyébként áttekinthető síkságokat is sűrű, nehezen áthatolható erdők borították. Közlekedés szempontjából a Duna a legjelentősebb, mert területeinket mindenkor összekötötte Európa távolabbi részeivel. Két nagy mellékfolyója, a Tisza és a Száva utat biztosított az Alpok és Bosznia, illetőleg – a Marost is beleszámítva – az Alföld északi részei és Erdély felé, ahonnan mindig fontos nyersanyagokat lehetett kapni (kovakő, obszidián, só, réz, ón, arany stb.). Nem vajdasági folyó, de meg kell említeni a Moravát is, mert mint egy nagyon fontos út része, gyakran volt nálunk is érezhető közvetítő szerepe. A Morava völgyén keresztül lehetett legkönnyebben Közép-Európából eljutni (lejjebb a Marica vagy a Vardár vonalát követve) a Földközi-tengerre, ahonnan mindig érkeztek kulturális hatások, és amelynek

a partvidéke mindig erős vonzóerőt gyakorolt a kontinentális népekre.

Ezen a helyen ki kell még emelni egy specifikus, régészeti-leg és történelmileg is bizonyítható tényt. A Duna, bár óriási távolságokat kapcsolt egybe, nemegyszer volt kultúrák vízválasztója, vagy akár népek határa is. A neolitikumban például, vagy hogy közelebbi példát is vegyünk, a római birodalomnak évszázadokon keresztül volt legfontosabb határvonalai egyike. A Tisza ezzel szemben nem egy őskori kulturális csoport vagy későbbi nép földrajzi gerincét képezte; összekötő, közvetítő szerepe a legkorábbi neolitikumtól kezdve egészen a szarmata kor végéig, tehát mintegy öt és fél ezer éven át, szinte állandóan kifejezésre jutott.

A mondottakból következik, hogy a rég letűnt idők anyagi bizonyítékai, a régészeti leletek elsősorban a folyók és a tavak partjain találhatóak meg. Gázlók, fontosabb átkelőhelyek közelében levő helyeken sorakoznak az egykor hosszú ideig folyamatosan lakott, egész nagy halmokká terebélyesedett települések, tellek, amelyek a régészek legkedveltebb és legfontosabb kutatóterületei. Ilyenek Dél-Bánátban, Banatska Palanka közelében a Zsidóvár, vagy a Szerémségben, Hrtkovci mellett a Gomolava nevű halom. Ahol az ilyen halmok hiányoznak, ott is jelen lehettek a települések, csak építőik újabb és újabb helyeket keresve a megtelepedésre, nem függőleges, hanem vízszintes irányban gyarapították a telepmaradványokat. Hasonló esetekben a lelőhelyek egymás mellett sorakoznak mint a Ludas-tó környékén vagy Gomboson, Csókán, Versec környékén és egyebütt.

A megtelepedésnek és az egy helyben élésnek nagyon lényeges feltétele a jó termőtalaj, amiben itt Vajdaságban nem volt sohasem hiány. Ha az éghajlat kedvezőbb lett volna,

talán hasonló fejlődésnek lehetnénk késői tanúi, amilyen mondjuk a Nílus völgyében végbement.

Illene ezen a helyen még az egyes korszakokban uralkodó éghajlatról is mondani valamit, de a többi földrajzi tényező függvényéről, a növény- és állatvilágról is. Ez azonban még meglehetősen műveletlen kutatási terület, úgyhogy egyelőre csak az el-elmosódó körvonalakat ismerjük, a finomítások elvégzése még a jövő kutatóit várja. Tudjuk, hogy éghajlatunk, a természetes növénytakaró és vele együtt az állatvilág is állandóan változott, de ezeket a változásokat lépésről lépésre követni ma még nem tudjuk.